

2024, 13 (3), 1418-1438 | Araştırma Makalesi

Körfez Ülkelerinin Kıskaçınca Mısır İhvanı ve 3 Temmuz Darbesinin Analizi

Cemal Kazak¹

Öz

Bu çalışma 2012 yılında Mısır'da yapılan ilk bağımsız seçimlerde iktidar olmayı başaran modern Mısır'ın en tartışmalı siyasal aktörlerinden birisi olan İhvan'ı başarısızlığa götüren iç ve dış politik sebepleri ve iktidar sürecini ele almaktadır. Bu ana temanın kapsamı içerisinde bölgede önemli değişikliklere yol açması muhtemel İhvan iktidarına karşı küresel ve bölgesel güçlerin politikalarına odaklanılmıştır. Körfezin önemli aktörleri Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn gibi ülkeler İhvan'ın bölgede başarılı bir siyasi aktör olmasını engelleyerek politik sürecin dışına itilmesi yönünde hareket ederken Katar yönetimi ise Mursi'ye desteğini artırmıştır. Körfez ülkelerinin bu şekilde farklı politikalar izlemesinin nedeni neydi? Bu bağlamda seçilmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin, 2013 yılı Temmuz ayında körfez destekli askeri darbe ile indirilmesinin nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu konunun seçilmesinde en önemli etken İhvan'ın Arap dünyasının en eski, en etkili en ve büyük İslami hareketi olmasıdır. 2011 yılında Arap Baharı ile başlayan süreci kendileri için bir fırsat olarak gören Cemiyet kurduğu Hürriyet ve Adalet Partisi ile 2012 yılında yapılan ilk bağımsız seçimlerde Meclisteki çoğunluğu ve Cumhurbaşkanlığını kazanmasına rağmen 1 yıl gibi kısa bir süre içinde iktidardan indirilmiştir. Uzun yıllar mevcut rejimlere karşı alternatif siyaset projesi ortaya koyan Cemiyetin bu süreci sağlıklı yürütmediği ve tarihi bir fırsatı kaçırdığını ifade etmek gerekir. Hiç şüphesiz ki küresel ve bölgesel güçlerin Cemiyete uyguladığı baskı ve çevreleme politikalarının sürecin bu şekilde sonuçlanmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Körfez Ülkeleri, Mısır, İhvan-ı Müslimin, Hürriyet ve Adalet Partisi

Kazak, Cemal (2024). Körfez Ülkelerinin Kıskaçınca Mısır İhvanı ve 3 Temmuz Darbesinin Analizi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13 (3), 1418-1438.
<https://doi.org/itobiad.1447987>

Geliş Tarihi	06.03.2024
Kabul Tarihi	19.08.2024
Yayın Tarihi	30.09.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr, Cemal Kazak, Serbest Araştırmacı, kzk.cemal@hotmail.com, ORCID:0000-0002-7029-2905.

2024, 13 (3), 1418-1438 | Research Article

The Egyptian Brotherhood in the Grip of the Gulf Countries and Analysis of the July 3 Coup

Cemal Kazak¹

Abstract

This study analyses the internal and external political reasons that led to the failure of the Ikhwan, one of the most controversial political actors of modern Egypt, which succeeded in coming to power in the first independent elections held in Egypt in 2012. Within the scope of this main theme, it focuses on the policies of global and regional powers against the Ikhwan's rule, which is likely to lead to significant changes in the region. While countries such as Saudi Arabia, the UAE and Bahrain, important actors of the Gulf, acted to prevent the Ikhwan from becoming a successful political actor in the region and to push it out of the political process, the Qatari administration increased its support for Morsi. What was the reason for the Gulf countries to pursue such different policies? In this context, the reasons for the overthrow of the elected President Mohamed Morsi by a Gulf-backed military coup in July 2013 are emphasised. The most important factor in choosing this topic is that the Ikhwan is the oldest, most influential and largest Islamic movement in the Arab world. In 2011, the League saw the Arab Spring as an opportunity for itself and, although it won the majority in the Parliament and the Presidency of the Republic in the first independent elections held in 2012 with the Hurriyet and Justice Party it founded, it was ousted from power within a short period of one year. It must be stated that the Society, which had for many years put forward an alternative political project against the existing regimes, failed to carry out this process properly and missed a historical opportunity. Undoubtedly, we can say that the pressure and containment policies applied by global and regional powers on the League were effective in this process.

Keywords: Middle East, Gulf Countries, Egypt, Muslim Brotherhood, Freedom and Justice Party

Kazak, Cemal (2024). The Egyptian Brotherhood in the Grip of the Gulf Countries and Analysis of the July 3 Coup, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13 (3), 1418-1438.
<https://doi.org/itobiad.1447987>

Date of Submission	06.03.2024
Date of Acceptance	19.08.2024
Date of Publication	30.09.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr, Cemal Kazak, Serbest Araştırmacı, kzk.cemal@hotmail.com, ORCID:0000-0002-7029-2905.

Giriş

Osmanlı'nın Ortadoğu'dan çekilmesi beraberinde birçok problemin ortaya çıkmasına neden olurken bunun sonucu olarak ta bölgede günümüze kadar devam eden istikrarsızlık sürecini başlatmıştır. Özellikle coğrafyanın sahip olduğu yeraltı zenginlikleri bölgesel ve küresel güçlerin buraya odaklanmasına ve bölgenin emperyalist müdahalelere maruz kalmasına neden olmuştur. Osmanlı sonrası bölgede etkili olan Fransız ve İngilizlerin işgal politikalarına karşı yerli halkın örgütlenmesinde ve siyasi bilincin oluşmasında İslamcı grupların etkili olduğu görülmektedir.

Dönemin konjonktüründe İslamcı bir düşünce olarak ortaya çıkan İhvan-ı Müslimin Cemiyeti batılı nüfuzu ve kültürel işgaline karşı ahlaklı bir toplum oluşturmak amacıyla yola çıkmıştır. Asıl mesleği öğretmenlik olan Hasan el-Bennâ tarafından 1928 yılında Mısır'ın İsmâiliye şehrinde kurulan İhvan, çok kısa bir zaman içinde Mısır sosyal hayatında ve çevre ülkelerde etkili olmaya başlamıştır.

İslâm dünyasının Batı karşısında neden geri kaldığı sorusuna cevap arayan Bennâ Müslümanların kalkınmasının ancak İslami değerlere sarılma ile olacağı fikrini savunmakta idi. İslami hareket tarihinde merkezi bir rolü olan Bennâ yaşadığı dönemdeki Müslümanların problemlerine çözüm önerileri ortaya koymakla kalmamış fikirlerini hayata geçirmek için birçok seyahatler yapmış konferanslar gerçekleştirmiştir.

Temelde klasik siyasi parti anlayışına karşı olan Bennâ'nın ilk dönem izlediği yol daha çok siyasete etki edip yön verme şeklindedir. Bu sebeple Cemiyet'in ilk on yıllık süreci eğitim ve davet çalışmaları ile eğitim faaliyetleri şeklinde olmuştur. Fakat sonraki yıllarda toplumsal değişimin en önemli aşamalarından birinin siyasal iktidar olduğunun farkına varan Bennâ siyasi alana daha fazla ilgi duymaya başlamıştır. Bu sebeple Cemiyetin siyasi konulara karışmama prensibi (ikhwanwiki, 2013:12 Haziran) tüzükten çıkarılarak diğer birçok cemiyetten farklı bir misyona sahip olduğuna vurgu yapılmıştır. 1942 yılında yapılan seçimlerde Bennâ İsmailiyye'den, Muhammed Nasır ise Benha'dan aday olmuş fakat Sırrı Paşa Hükümeti ve İngilizlerin baskısı sonucunda Bennâ Cemiyet adına bir takım kazanımlar elde ederek adaylıktan çekilmeyi kabul etmiştir.

Bennâ sonrası rejimin baskılarından dolayı uzun yıllar siyasi arenadan uzak duran Cemiyetin içinde 1990'lı yıllarda yeni nesil İhvan üyelerinin etkinliğinin artmaya başladığı görülmektedir. Cemiyeti siyasallaştıracağı düşüncesiyle parti kurma fikrine sıcak bakmayan yaşlı kuşak Vefd, İşçi Partisi, Liberal parti gibi farklı siyasi partilerin çatısı altında bireysel adaylarla seçimlere girmeyi tercih etmektedir. Fakat bu düşünceye içerden itirazlar gelmeye başlamış Abdulmunim Ebul Futuh, Ebul Ala Madi gibi isimler Cemiyetten ayrılarak siyasi parti kurma girişiminde bulunmuştur.

Arap Baharı sürecinde 25 Ocak devrimi ile iktidarı bırakan Hüsnü Mübarek'in ardından oluşan siyasi konjonktürde parti kurma kararını yeniden gözden geçiren Cemiyet yetkili organlarında alınan karar neticesinde Hürriyet ve Adalet Partisini kurarak Mısır siyasi hayatında yerini almıştır. Yapılan seçimlerde iktidar olmayı başaran İhvan'ın küresel ve bölgesel güçler tarafından kısıpaca alındığı görülmektedir. Bu bağlamda yönetim tecrübesi eksikliği ve bölgesel çevreleme politikaları İhvan'ın hedeflerini gerçekleştirme noktasında önündeki en önemli engel olmuştur.

Çalışmanın temel amacı Körfez ülkelerinin Mısır'da İhvan iktidarına karşı yaklaşımlarını ele almaktır. Bu bağlamda başta Suudi Arabistan olmak üzere körfez ülkelerinin tarihsel İhvan ilişkileri ve körfez monarşilerinin dış politika anlayışında İhvan'ın yeri incelenmiştir. Arap Baharı sonrasında Ortadoğu sosyal ve siyasi hayatında ciddi bir aktör olmaya başlayan İhvandan rahatsız olan Körfez ülkelerinin Mursi karşıtı politikaları ele alınmıştır.

Körfez ülkelerinin dış politikalarında geçmişten gelen iki temel dinamiğin etkili olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi bölgesel güç mücadeleleri (İran etkisi) ve rejimin güvenliği meseledir. Arap baharı sürecinde yaşanan gelişmeler sonrasında ulusal güvenlikleri için ciddi tehdit algılayan körfez ülkeleri Mısır'da İhvan'ın iktidara gelmesiyle endişeye kapılmıştır. Bu gelişmeler İhvan'ın tehdit olarak algılanmasına ve cemiyete yönelik körfez ülkelerinin tavrının sertleşmesine neden olmuştur.

Körfez ülkelerinin abisi olarak kabul edilen Suud rejiminin İhvan'la mesafeli ilişkisi dönemsel olarak değişmektedir. Suud bölgesel politikaları ve ulusal güvenliği bağlamında İhvan'ı kullanılabilir bir enstrüman olarak görmektedir. Nitekim 1960'lı yıllarda Pan-Arabist Nasır rejimine karşı İhvan'ın Suud rejimi tarafından desteklendiği görülürken konjantüre bağlı olarak Körfez savaşı ile birlikte bu durumun keskin bir şekilde İhvan karşıtlığı şeklinde değiştiği görülmektedir.

Son dönemde Ortadoğu siyasetinde belirleyici role sahip olan Körfez ülkelerinin İhvan'a yönelik politikalarını içeren akademik çalışmaların Türkiye'de görece eksik olmasından dolayı çalışmanın bir boşluğu doldurması temenni edilmektedir.

1. İhvan-ı Müslimin Cemiyeti: Doğuşu ve İdeolojisi

Ortadoğu siyasetinin önemli figürlerinden olan İhvan'ın kurucusu olan Hasan el-Bennâ Mısır'ın Buhayra vilayetine bağlı Mahmûdiye kasabasında 1906 yılında doğdu. (Mitchell.1977:16) İlk dinî eğitimini babasından alan Bennâ sırasıyla Medresetü'r-Reşâdî'd-Dîniyye'ye (Benna. 2012:15) Medresetü'l-İ'dâdî'ye ve Demenhur'daki öğretmenlik okulunun ardından Kahire'de Dâru'l-Ulûm Fakültesine gitmiştir. Sonrasında İsmâiliye şehrinde öğretmen olarak göreve başlamıştır. (Ganim. 2012:139)

Modern İslâmî Hareket tarihinde merkeze oturan bir karakter olan Bennâ yüksek İslâmî hassasiyete sahip teşkilatçı birisi olduğu kadar bir İslam davetçisi ve mürsididir". (Gannuşî. 1987:143) Güçlü bir liderlik özelliğine sahip olan Bennâ'nun genç yaşlarda gerek ülkesindeki gerekse İslam dünyasındaki sorunlarla ilgilendiği söylenebilir.

Toplumu tedrici olarak ıslah etmek isteyen Cemiyet, Osmanlının yıkılmasının ardından İslam coğrafyasında meydana gelen otorite boşluğunu doldurmak gayesiyle kurulmuştur. İlk dönem hayır cemiyeti benzeri bir görüntü veren daha çok sosyal yardım ve davet üzerine çalışmalar yürüten Cemiyet mümkün olduğunca siyasi arenadan uzak durmuştur. Zaman içinde, toplumsal dönüşümü hedefleyen bir hareketin siyasetten ayrı olamayacağını farkına varan Bennâ, siyasallaşmış İslam ideolojisinin temellerini 1938 Şubatı'nda yapılan kongrede atmıştır. (Lia. 2012:286) Bennâ'nın bu kongrede yapmış olduğu açıklamalar İhvan'ın bir hayır kurumundan daha fazla siyâsî ve milli hedefler üzerine odaklandığını, kuvvetli bir ideolojik bilince sahip olduklarını göstermektedir.

2.İhvan'ı İktidara Taşıyan Süreç: Mübarek Rejiminin Yıkılışı ve 25 Ocak Devrimi

1932'den 1952 yılına kadar İngiliz yönetimi altında meşruti monarşi ile idare edilen Mısır, Hür Subaylar darbesiyle asker kökenli devlet başkanları tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Siyasi erki elinde bulunduran askeri otoritenin sahip olduğu devletçi anlayış liberal düşünce başta olmak üzere farklı fikirleri siyasi arenadan mümkün olduğunca uzak tutmaya özen göstermiştir. 1990'lar itibarıyla ekonomik problemlerin artmaya başlamasıyla Mübarek rejiminin siyasal düzen üzerindeki baskısı artmaya başlamıştır. Özellikle İslamcı muhalefetin “terör odaklı “ iç tehdit olarak gösterilerek demokratik değerlerin askıya alınması, olağanüstü hâlin bir türlü sonlandırılmaması, muhalif siyâsî oluşumlara kendilerini ifade etme imkânının verilmemesi, hukuksuz yere soruşturmaların açılması gibi uygulamalar rejim karşıtlığının artmasında önemli etken olmuştur.

Rejimin ABD ve İsrail yanlısı dış politikanın sebep olduğu meşruiyet kaybı ve iç siyâsî ortamda gittikçe artan baskı bir başka sebeptir. (Selâme, ahewar, 2011:10 Nisan) Özellikle 2009 yılında İsrail'in Gazze saldırılarına verdiği destek halkın büyük tepkisini çekmiş birçok şehirde Mübarek karşıtı gösteriler yapılmasına sebep olmuştur. Iraktaki Amerikan işgaline, Sudanın güneyinin bölünmesine sessiz kalan Mısır rejimi Nâsır dönemindeki gibi Mısır'ın bölgede aktif bir dış politika izlemesi özlemine duyan entelektüel, bürokrat, milliyetçi kesimlerin tepkisinin artmasına yol açmıştır.

25 Ocak Devriminin birçok nedeni olmakla birlikte en önemli neden hiç şüphesiz ki gelir dağılımdaki adaletsizliğin yol açtığı ekonomik problemler ve buna bağlı olarak halkın toplumsal huzurunun her geçen gün bozulması gelmektedir. (Sâlih, almasryalyoum, 2012: 18 Şubat) Mısır devriminin “Ful Devrimi” olarak Mısır halkının en önemli gıdalarından birisi olan ve fakirliğin sembolü olan “ful” isimli bakladan almış olması bu durumun en açık göstergesidir. Bunun yanı sıra işsizlik, hükümet organlarındaki rüşvet ve yolsuzlukların yaygınlaşması, halkın geleceğe dair umutlarını söndüren bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrimde aktif rol oynayanların büyük bölümünün işsiz gençlerden oluşması bu durumu teyit etmektedir.

Yaklaşık 30 yıldır otoriter Hüsnü Mübarek yönetimi altında yaşayan farklı dünya görüşlerine sahip Mısır halkı, Tunus devriminden etkilenerek ilk kez kendi hür iradeleri ile değişim talebinde bulunarak Tahrir meydanını doldurmuştur. 25 Ocak 2011 yılında başlayan ve milyonlarca Mısırlının katılım sağladığı kitlesel protestolar sonuç vermiş Hüsnü Mübarek görevi bırakmak zorunda kalmıştır.

Tahrir meydanında geniş çaplı gösterilerin başlamasıyla bütün dünya İhvan'ın nasıl bir tavır takınacağını merak ederken İhvan protestolar süresince arka planda kalmayı tercih etmiş gösterilere katılım bireysel ölçekte olmuştur. Gösteriler boyunca eylemlerin tek bir örgütün tekelinde olmasının önüne geçmek için İslâmî semboller ve sloganlar kullanmaktan sakınan İhvan, ideolojik bir dil kullanmaktan kaçınmıştır. (Bölme vd., 2011) İhvan'ın bu şekilde hareket etmesinde rejimin ve ordunun, gösterilerin ve protestoların İhvan tarafından organize edilen İslami bir devrim iddialarının önüne geçmek istemesi yatmaktadır.

İhvan'ın gösterilerin başlangıcında arka planda kalması devrime yeterince destek olmadığı eleştirilerinin yapılmasına neden olmuşsa da tarihteki acı tecrübeleri dikkate alındığında Cemiyetin gösterilere ihtiyatlı yaklaşımı anlaşılabilir gözükmektedir.

Nitekim rejimin göstericilerin direncinin kırılmasına yönelik manipülatif siyasi tavizlerine karşı Mısır'daki tüm siyasi grupları organize eden İhvan iktidara karşı yapılan bu gösterileri halk devrimine dönüştürmeyi başarmış ve Hüsnü Mübarek rejiminin devrilmesinde etkili olmuştur.

Hüsnü Mübarek'in devrilmesinin ardından kurdukları Hürriyet ve Adalet Partisi ile seçimlere katılmaya karar veren İhvan, Muhammed Mursi'yi Cumhurbaşkanı adayı olarak göstermiştir. Eski rejimin temsilcisi Ahmet Şefik ile yarışan İhvan'ın adayı Muhammed Mursi oyların %51,7'sini alarak Cumhurbaşkanı olurken Şefik oyların ancak %48,3'sini alabilmiştir. (BBC, 2012:24 Haziran) Seçimler çoğunlukla asker ve bürokrasiden oluşan eski rejim yanlıları ile rejim karşıtı muhafazakâr ve İslamcı gruplar arasında bir mücadeleye sahne olmuştur. Cumhurbaşkanı seçimi sonuçlarının en dikkat çekici tarafı iki adayında aldığı oyların birbirlerine yakın olmasıdır. Oyların bir birine çok yakın olması Mısır halkının seçimlerde oldukça kararsız kaldığını göstermektedir. Sonuçlar ülke içindeki kutuplaşmanın geldiği boyutları ve iktidarı devir alacak İhvan'ın işinin çokta kolay olmadığını göstermesi açısından da önemlidir.(Allam, almasryalyoum, 2012:20 Haziran) Bu durum geçiş sürecinin sancılı olacağını göstermektedir. (Türkmen, 2013) Mısır halkı eski rejimin yeniden iktidarı ele geçirmesinden endişe duyarken İhvan'ın iktidarda nasıl bir performans ortaya koyacağından da endişe duymaktadır. Tüm bu endişelere rağmen Mısır halkı yeni dönemde İslami eğilimli siyasi bir yapı olan İhvan'a bir şans vermek istemiştir. (Semin, 2012)

3.Tarihsel Bağlamda Körfez – İhvan İlişkileri

Arap Baharı sürecinde uzmanların analizlerinde Katar haricinde hemen hemen bütün Körfez ülkelerinin İhvan'ı bir tehdit olarak algıladığı ifade edilmektedir. Dile getirilen bu iddialar gerçekten tarihsel ve siyasi bir dayanağa sahip midir? Bu bağlamda Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Katar, BEA VE Ummandan oluşan Körfez ülkelerinin İhvan'a karşı yaklaşımları aynı olmadığı gibi Cemiyetin bu ülkelerdeki etkinliği de aynı ölçüde değildir. İhvan'ın Suud ve BEA dışındaki rejimlerle çokta olumsuz bir ilişkiye sahip olmadığı bilinmektedir.

Körfez ülkelerinin İhvan'la ilişkisini 1950'li yıllara kadar götürmek mümkündür. 1952 Hür Subaylar darbesiyle iktidarı ele geçiren Nasır, Hür Subaylara destek veren İhvan'ı kendi iktidarı açısından tehdit olarak algılamış ve Cemiyeti yasaklamıştır. Nasır'ın baskısından kaçan İhvan üyelerine ülkenin kapılarını açan Suudi Arabistan (al-Utaybiyi. 2011: 8) bu şekilde yükselen Pan-Arabizm düşüncesini ve bölgedeki Sosyalist, Cumhuriyetçi ülkeleri dengelemek istemiştir. Petrol gelirlerinin artmasıyla ekonomik anlamda zenginleşen Körfez ülkelerinin nitelikli insan gücüne olan ihtiyacı eğitimli İhvan kadroları için bir fırsat olmuştur. Özellikle başta eğitim olmak üzere yargı vb. kurumların tesisinde İhvan'ın ciddi katkılarının olduğu bilinmektedir.

Körfez denince Ortadoğu siyasetinde en etkili ülke hiç şüphesiz ki Suudi Arabistan ve BEA gelmektedir. Bu iki ülkenin İhvan politikaları birbirine benzemekte ve birbirlerini etkilemektedir. Bu nedenle çalışmamızda bu iki ülkenin İhvanla tarihsel ilişkilerine ayrı bir önem verilmiştir. Sahip olduğu güç ve ekonomik imkânlar Suudi Arabistan'ı Körfezin en önemli ülkelerinden birisi yapmaktadır. Riyad rejiminin tarihsel olarak İhvan'la ilişkisini daha çok bölgesel rekabete dayalı gelişmeler belirlemektedir. Bu bağlamda Suud hanedanlığı İhvan'ı kendisine tehdit olarak algıladığı ülkelere karşı

kullanılacak bir piyon olarak görmekte buda ikili arasındaki ilişkinin inişli-çıkışlı bir düzeyde devam etmesine neden olmaktadır. Suud'un dış politikasını etkileyen en temel parametre rejimin güvenliği ve sürekliliğidir. Bu dış politika anlayışından dolayı Suudi Arabistan yönetiminin İhvan'la ilişkisi her zaman belirli mesafe içinde olmuştur.

İhvan siyasi anlamda Suud'da düşük profilli hareket ediyor olsa da İhvan düşüncesinin yeni nesil Suud'lu ilim adamlarını etkiliyor olması rejime karşı muhalif seslerin yükselme ihtimaline sahiptir. İhvan'ın "Sahva" hareketine destek vermesi ve Kuveyt'in işgalinde yabancı askerlerin Suud'da ikametine karşı çıkması rejimi rahatsız etmiştir. Ayrıca Suud rejiminin sahip olduğu Vehhabi anlayışında (din âlimleri ile devlet adamlarının ittifakı söz konusudur) din adamları siyasi konulara karışmazken İhvan anlayışında ise İslam hayatın her alanında yer almaktadır. İhvan, Vehhabi anlayışından farklı olarak seçime dayalı yönetim sisteminin ve demokrasinin İslam'la çelişmediğini düşünmektedir. Bu anlamda kendisini İslam'ın tek uygulayıcısı olduğunu iddia eden Suud yönetiminin bu iddiasını olumsuz anlamda etkileyecektir. Vehhabilik inancını bölgede yaymak için ciddi gayret gösteren Suud, İhvan ideolojisinin küresel olarak yayılmasından endişe etmektedir. (al-Rasheed, al-monitor, 2013: 4 Haziran)

Suud'un kurucusu olarak kabul edilen Kral Abdülaziz döneminde (1932-1964) İhvan'ın Suud tarafından bir tehdit olarak algılandığı yönündedir. Bunun sebebi hiç şüphesiz ki İngiltere ve ABD ile müttefik olan Suud hanedanlığı için antiemperyalist söyleme sahip olan İhvan'ın tehdit oluşturma ihtimalidir. Petrolün sanayideki öneminin ortaya çıkması neticesinde ABD ile Suud hanedanı arasındaki ilişkinin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde daha da geliştiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda Suud'un önemli müttefikleri ile arasını açacak herhangi bir oluşuma imkân vermeyeceği aşikârdır. (Telci-Rakipoğlu, 2018: 143)

Kral Abdulaziz İhvan'ı rejimi için bir tehdit olarak algılamasına rağmen çok sert bir muhalif tavır da almamıştır. Kutsal topraklarda Kralın misafiri olarak en güzel şekilde ağırlanan Bennâ'nın ülkede İhvan'ın bir şubesini açarak kalıcı faaliyetler yürütme ve kurumsallaşma isteğini Kral Abdülaziz diplomatik bir dil ile "Hepimiz Müslüman Kardeşleriz"(al-Utaybi, 2013) diyerek geri çevirmiştir.

Kral Abdülaziz sonrasında tahta geçen Faysal bin Abdülaziz döneminde İhvan ilişkileri farklı bir boyuta taşınmıştır. 1960'lı yıllarda Nasır'ın uyguladığı Pan-Arabist politikalar ile Arap dünyasında popülitesini artırması (Copeland, 1995: 86) Suudi Arabistan'ın endişelenmesine yol açmış, Kral Faysal'ı rahatsız etmiştir. İki ülkenin bölgesel rekabetinin dış politikalarının şekillenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çözüm olarak bölgesel siyasette Nasır'ın Pan-Arabist politikalarına karşı Pan-İslamizmi aktif bir şekilde kullanarak Nasır'ı dengelemek isteyen Kral Faysal İhvan'ın desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu durum Hür Subaylar darbesine destek vermesine rağmen sonraki süreçte Nasır'la ayrı düşen ve Nasır'ın yoğun baskılarına maruz kalan Cemiyetin ayakta kalabilmek için aradığı desteği bulması anlamına geliyordu. İhvan ile Kral Faysalın karşılıklı çıkarlarının uyuşması Nasır'ın baskısından ve hapis cezalarından kaçan İhvan üyelerinin başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerine yerleşmesine etkin bir şekilde başta eğitim olmak üzere ülke siyasetinde etkili rol oynamaya başlamışlardır. (Quist, Drake, 2005: 45)

Faysal'ın İhvan'a desteğinin ardındaki bir başka neden de Cumhuriyeti bir rejim olarak benimseyen Nasır'ın bu sistemi bölgede yaygınlaştırma isteği monarşi ile yönetilen Suud hanedanlığı için ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Hiç

şüphesiz ki Suud'un İhvan'a kucak açmasının ardındaki neden Nasır'ın sosyalist-seküler (el- Feth, 1965), Arap milliyetçiliği tehdidini İhvan'ın desteği ile bertaraf etme isteğidir.

Kral Faysal döneminde İhvan ile ittifak içinde olan Suud rejiminin Faysal sonrasında dönemin değişen siyasi konjonktürüne uygun bir şekilde tutum değiştirdiği görülmektedir. Bölgede yaşanan gelişmeler ve değişen güç dengeleri Suud'un İhvan'a karşı politikalarını da etkilemiştir. 1980'lerde İran-İrak savaşında İhvan'ın ve Suud'un Irak'ı desteklemesinin ardında "ortak düşman algısı" bağlamında İran'ın mezhep temelli Şii yayılcılığının bölge açısından tehdit olarak algılanması yatmaktadır. Saddam'a verilen bu destek ile İran'ın bölgede dengelenmesi hedeflenmiştir.

Suriye'de Esed rejiminin baskıları altında zor günler geçiren İhvan'ın İran lideri Humeyni'den istediği yardımın (Goodarzi, 2009: 300) İran yönetimi tarafından reddedilerek Suriye rejimine tam destek verilmesi (Haykel, 2011:187) İhvan'ın İran'a karşı Suud ile benzer politikalar izlemesine neden olmuştur. Ayrıca Esed rejimi tarafından baskı ve katliamlara uğrayan İhvan'a destek veren Suudi Arabistan (Kirkpatrick, 2014) Hama'da İhvan üyelerine sahip çıkmış (Lefevre, 2013: 133) ülkeyi terk etmek zorunda olanlara da ev sahipliği yapmıştır. (Sunuyama, 2007: 94)

Bu durum 1990'larda Saddam rejiminin bölgede saldırgan ve yayılcı politikalar izlemeye başlamasıyla değişikliğe uğramıştır. Saddamın Kuveyt'i işgal girişimini kendi ulusal güvenliği için tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan'ın ABD den yardım istemesi ve ABD askerlerinin ülkeye girişine izin vermeleri İhvan liderleri tarafından tepkiyle karşılanmış ve kınanmıştır. (Fandy, 2007: 48), (Gause, 2011: 20) Ülkedeki İslami kesimler ve alimler Fahd yönetimine karşı tepki göstermişler 1991 yılında Kral'a ultimatoma göndermişlerdir. (Simons, 1998: 312) Bu olayların ardından uzun süredir İhvan'la devam eden iyi ilişkiler bozulmuş Suud rejimi İhvan'dan uzaklaşmaya başlamıştır. (Murphy, 2014)

Şöyle ki Suud İçişleri bakanı Prens Nayif bin Abdülaziz İhvan'ı şer odağı olarak tanımlayan sert ifadeler kullanmış ve bölgede kötülüğün kaynağı olarak göstermiştir. (Abukhalil, 2004: 150) Bu dönemde Suud'un bu politikalarından rahatsız olan İhvan, ABD karşıtlığının etkisiyle Baasçı ve Pan-Arabist Saddamı desteklemiş (Danahar, 2013: 220) Riyad yönetimine cephe alarak bölgede Suud karşıtlığını yaymaya çalışmıştır (Fandy, 2007: 48)

İhvan'la bozulan ilişkilerin aynı şekilde Kral Abdullah'ın 2005 yılında yönetime gelmesinden sonrada devam ettiği görülmektedir. Özellikle 2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap baharı süreci Suud'un İhvan'la ilişkilerinin daha da gerilmesine neden olmuştur. Arap Baharı sürecini iktidara erişme noktasında potansiyel bir fırsat olarak değerlendiren İhvan'ın girişimleri Suud'u rahatsız etmiştir. Bölgedeki bu değişimleri ve ayaklanmaları bölgesel statükoya ve milli güvenliğe zarar verebilecek meydan okumalar olarak değerlendiren Suud (Torabi, 2012: 109) bölgesel düzenin korunması yönünde politikalar geliştirerek Arap Baharı sürecinin Krallık üzerindeki olumsuz etkisini asgari düzeye indirmeye çalışmıştır.

Mısır'da Hüsnü Mübarek yönetiminin görevde kalması için destek açıklamaları yapan Suud, bu süreçte ülkesini terk etmek zorunda kalan Tunus devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Aliye sığınma hakkı vermiştir. Arap baharı sonrasında yaşanan süreçte İhvan'ın Mısır'da iktidar olmayı başarması Riyad tarafından endişe ile karşılanmıştır.

İhvan'ın BEA'de varlığı bağımsızlık öncesi döneme kadar uzanmaktadır. BEA İhvan'ın etkili isimlerinden birisi olan Muhammed er-Rükn, Cemiyetin BEA'de kurulmasında İhvan'ın Mısır ve Kuveyt tecrübelerinin etkili olduğunu ifade eder. İhvan üyelerinin spor, kültür ve hayır faaliyetleri yürüten İslah ve Toplumsal Rehberlik Kurumu Emirlikte kurdukları ilk sivil toplum kuruluşudur. Dubai Emiri Raşid Bin Mektum izniyle kurulan bu cemiyet eğitim ve hukuk alanında siyasi anlamda etkili yerlere gelmiştir (Hakala, europarl.europa, 2012: 15 Kasım) Zaman içinde Emirlik toplumunda seçkin işadamları, din adamları ve toplumun ileri gelenlerinin sempatisini ve desteğini kazanmayı başarmıştır. (Nakiydan, 2011:108) BEA gibi refah düzeyi yüksek olan bir ülkede vatandaşların çokta fazla siyasi taleplerin olmadığı bu bağlamda İslah hareketinin daha çok ekonomik olarak daha fakir ve muhafazakâr bölgelerde etkili olduğu söylenebilir.

Kuruluştta Emirlik yöneticilerinden maddi ve manevi destek alan Cemiyet merkezini Dubai'de kurarken iki şubede Fujairah bölgesinde açmıştır. Şarja emirliği ise Arap milliyetçiliği unsurlarının daha ağır basmasından dolayı İhvan'ın burada şube açmasına izin verilmemiştir. (Nakiydan, 2011: 110) Birleşik Arap Emirlikleri siyasetinde de etkili olmaya başlayan İhvan 1971 yılında kurulan ilk hükümette Said Abdullah Selman'ın İskân Bakanı olarak atanmasını sağlamıştır. Siyasi alandaki etkisini artırarak sürdüren Cemiyet 1977 yılında Muhammed Abdurrahman el-Bekr'i Adalet bakanı, 1979 yılında yine Abdullah Selman'ın Eğitim bakanı olarak atatarak devletin eğitim kurumlarında en etkili güç haline gelmiştir. (Nakiydan, 2011: 111-113)

Cemiyetin BAE hükümetiyle 1994'te gerilmeye başlayan ilişkileri 2006'dan bu yana devlet kademesinde tasfiyelere kadar uzanan mücadele özellikle Arap isyanlarından sonra İslah Hareketi'ne karşı resmi bir tavra dönüşmüştür. Hükümet ile Cemiyetin ilk karşı karşıya gelmesi 1988 yılında İslah dergisinin 6 ay süreyle yayınlarının durdurulması ile başlamıştır. Emirliğin 90'lı yıllardan itibaren geçirdiği ekonomik ve kültürel dönüşüme paralel olarak kamu eğitiminde stratejik vizyon değişimine gitmesi Cemiyet ile hükümet yetkililerini bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. 2003 yılı itibarıyla yaklaşık 170 ihvan mensubu eğitim kurumlarından başka kurumlara nakledildi. 2003 yılında İhvan ve hükümet yetkilileri birçok kez bir araya gelmiş Abu Dabi Velihaht Prensi Muhammed bin Zayet Cemiyet yetkililerine Örgütü fesh etmeleri kaydıyla dini davet çalışmalarına devam edebileceklerini söylemiştir. (Nakiydan, 2011:117-121)

2006 yılından itibaren Cemiyet üyelerinin devlet organlarından tasfiye edilmeye başlanması Arap Baharı sonrası süreçte daha hissedilir bir şekilde görülmeye başlanmıştır. 2009 yılında yayınlanan Wikileaks belgelerinde Şeyh Muhammed bin Zayid Nahyan'ın eğitim sisteminin hazırlanmasında İhvan ile çatışma içinde olduklarını söylemesi önemlidir. BAE Dışişleri Bakanı Şeyh Abdullah'ın "İhvan ulus devlet sınırlarını ve egemenliğini tanımayan bir örgüttür. Dolayısıyla ülkelerin içişlerine karışmak onlar için garip değil" sözleri harekete bakışı çok iyi özetlemektedir.(Salama, 2012)

Kuveytte'de BEA'deki gibi "İslah ve İrşad" ismiyle kurulan İhvan benzer şekilde eğitim ve sosyal yardım faaliyetlerinde etkili bir kurum olarak öne çıkmıştır. (Toumi, zawya, 2013: 13 Nisan) 1952 yılında ilk tohumları atılan İhvan'ın Kuveytteki sembol ismi Abdullah Ali el-Mutavva'dır.(Nakiydan, 208-210) Cemiyetin siyasi kolu ise HADES veya Anayasa Hareketi şeklinde faaliyet göstermeye başlamış (Nakiydan, 2011:208)

Finansal anlamda geniş imkânlarla sahip olan Cemiyet Irak işgaline karşı direnişte önemli rol oynamıştır. İşgalin ardından el-Hareket'ül-Düsturiyye adıyla parti kuran Cemiyet katıldığı 2005 seçimlerinde parlamentoya altı vekil sokmayı başarmıştır. İslah hareketini kendi iktidarı için bir tehdit olarak gören Sabah ailesi seçim sisteminde değişiklikler yaparak hareketi engellemeye çalışmıştır. Bu anlamda Katar hariç hemen hemen bütün Körfez monarşileri İhvan'ı rejimleri açısından bir tehdit olarak algılamaktadır. Bahreyn ve Umman gibi ülkelerin aktif Mısır politikaları olmamasından dolayı bu konulara çok fazla müdahil olmadıkları söylenebilir.

4.Arap Baharı ve Körfez Ülkelerinin Ulusal Güvenlik Algısında İhvan'ın Yeri

Arap Baharı sürecinde Körfez ülkelerinin politik davranışların temelinde güvenlik önceliği ve savunmacı aktivizmin (Erboğa, 2016:7) olduğu söylenebilir. Uzmanlara göre Körfez güvenliğinin temel dinamiğinde yönetimlerin monarşi üzerine kurulmasından dolayı rejim güvenliği, ulusal güvenlik ve ekonomik sistemin temelini oluşturması nedeniyle enerji güvenliği gelmektedir. İkinci Irak işgaline kadar ABD tarafından sağlanan güvenlik düzeninin Obama döneminde ABD'nin Körfez güvenlik garantörlüğünden kurtulmak yönünde adımlar atması Körfez ülkelerinde büyük bir travma oluşturmuştur. Özellikle ABD'nin Irak'tan çekilmesi sonucu bölgede ortaya çıkan güç boşluğu, Suud ve İran'ın bölgesel rekabeti, Yemende ortaya çıkan istikrarsızlık tehdidine karşı, KİK (Körfez İşbirliği Konseyi) üyesi ülkelerin dış politikalarında güvenlikçi ve refleksif bir yaklaşım ortaya koydukları görülmektedir.

Bu dönemde en çok merak edilen soru, özellikle BAE ve Suud'un neden İhvan hareketine karşı bu kadar katı bir tutum takındığıydı. Hiç şüphesiz ki Körfez ülkeleri Arap Baharı sürecinde dindar Arap halkına alternatif bir siyasal rejim sunma potansiyeli olan İhvan benzeri İslami grupları Körfez monarşilerinin sorgulanmasına yol açtıkları için ulusal tehdit olarak algılamakta ve ötekileştirmektedir. Bölgesel statüyü sürdürmeyi hedefleyen BEA, Suud ve Kuveyt gibi Körfez ülkelerini İhvan'a karşı tavır almaya iten sebep siyasal söylem farklılığı ve İhvan'ın yönetime katılma arzusu idi. Bu bağlamda İhvan, Suud ve BEA tarafından olumlu karşılanmayan bir siyasi aktördür. Suudi Arabistan, BAE ve Kuveyt'in Körfez ülkelerinin tutumlarının belirlenmesinde öncü rol oynadığını söylemek mümkündür. İhvan'ı bir ulusal güvenlik meselesi olarak algılayan bu ülkeler Cemiyetin kontrol altına alınarak tasfiye edilmesi yönünde girişimlerde bulunmuşlardır.

Özellikle devrim ihracından endişe duyan Körfez ülkeleri, kendi rejimlerinin meşruiyetlerinin sorgulanmasını önlemek için süreci engellemeye yönelik doğrudan müdahalelerde bulunmuşlardır. Tarihlerinde belki de ilk kez böylesine kapsamlı ve çok boyutlu bir tehditle karşı karşıya kalan Körfez ülkeleri ABD'nin bölgedeki askeri varlığını sürdürmesini ve revizyonist ülkeleri etkisizleştirecek bir yapının inşasını istemektedir.

Arap Baharı'nın en ciddi kazanımlarından biri olarak kabul edilen Mısır'da Mübarek rejiminin düşmesi ve İhvan'ın iktidarı ele alması Körfez ülkelerinin Mısır'a odaklanmasına ve İhvan'a yönelik hassasiyetin doğrudan ulusal tehdit zaviyesinden değerlendirilmesine neden olmuştur. Özellikle BAE, Arap Baharı sürecinde geniş bir tabana sahip İhvan'ın sivil bir hareket olmaktan çıkarak siyasal bir güce ve dolayısıyla rejime yönelik bir tehdit haline dönüşebileceğini kabul etmektedir. Savunmacı aktivist

politikaların bir sonucu olarak Körfez ülkeleri problemin kaynağı olarak gördükleri İhvan'ın yükselişini bir tehdit olarak algıladığından sistem dışına itilerek tasfiye edilmesine yönelik politikalar ortaya koymuştur.

Bölgesel düzenin yeniden şekillendiği bu dönemde körfez ülkelerinin yeni tehdit algılarına tepkileri de farklı olmuştur. Özellikle dış politikasında ekonomik çıkarların belirleyici olduğu BAE'nin güvenlik tehdidi olarak tanımladığı İhvan'ın Süveyş kanalı ile yeni projeler ortaya koymasından, Aden Körfezi ve Afrika'daki diğer limanları geliştirerek Dubai ve Abu Dabi'nin ikinci plana itilip önemsizleştirilmesinden endişe duymaktadır. (Rantisi-Kekilli, 2017:13)

Nitekim ABD'li Ortadoğu uzmanı Noam Chomsky'nin tespitleri de bu durumu doğrular niteliktedir. Chomsky'ye göre BAE'yi Mısır Cumhurbaşkanı Mursi'ye düşman eden ve Mursi karşıtlarını desteklemeye sebep olan konuların başında Mursi'nin Süveyş Kanalı bölgesini kalkındırma fikri gelmektedir. Bu projenin hayata geçirilmesi ekonomisi üretimden ziyade liman lojistiğine dayalı Dubai için bir felaket olacağını vurgulamıştır. Chomsky, Körfezde İran ile olası bir çatışma esnasında kapatılması mümkün olan Dubai Limanının aksine Süveyş Kanalı uluslararası stratejik bir öneme sahip olduğunu dile getirmiştir. (Chomsky, al-Asr, 2017: 10 Ocak)

Özellikle BAE ve Suud, 2011 sonrasında bölgedeki krizlerde taraf olan bir dış politika ortaya koyarken özellikle İhvan'ın etkili olduğu ülkelerde karşı devrim hareketlerini desteklemiştir. Bu durumdan rahatsızlığını dile getiren Tunus eski Cumhurbaşkanı Munsif Marzuki BAE'nin Arap halklarının iradesinin karşısında olduğunu iddia ederek "karşı devrim yapmak istediğini ve darbecileri finanse ettiğini" söylemiştir. (Merzuki, France 24, 2016: 22 Ocak)

Açık bir şekilde görülmektedir ki Körfez ülkeleri bir taraftan karşı karşıya oldukları güvenlik problemlerine neden olan tehditleri yok etmeye çalışırken diğer taraftan İhvan'a karşı yürütülen politikaların Ortadoğu ülkelerinde uygulanmasına yönelik bölgesel bir düzene dönüştürme çabası içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda Arap Baharı sürecinde İhvan benzeri siyasi aktörleri destekleyen Katar ile diğer Körfez ülkelerinin sık sık karşı karşıya geldiğini söylemek mümkündür. Katar, Arap devrimlerinin yaşandığı birçok ülkede BAE ve onu destekleyen ülkeleri kısmen dengelemeyi başarmış ve Abu Dabi'nin dış politika hedeflerinin bölgede bir siyasi düzen oluşturmasına engel olmuştur.

5.Körfez Ülkelerinin Kısılcında İhvan ve 3 Temmuz Darbesi

Ortadoğu'nun en eski toplumsal hareketlerinden biri olan İhvan kuruluşundan itibaren toplumsal ve siyasi meselelere müdahil olmuş bir cemiyettir. Mısırdaki Mübarek rejiminin düşmesiyle oluşan siyasi istikrarsızlık ortamı İhvan'a sivil toplum kuruluşu olarak kazandığı deneyimleri siyasi arenaya taşıma fırsatı sunmuştur. Arap halklarının siyasi değişim isteklerinin dışa vurumu olan Arap Baharı çerçevesinde İhvan'ın uzun yıllar muhalif bir toplumsal hareket olarak söylemleri devrim sonrası dönemde siyasi liderlik için ciddi bir alternatif oluşturuyordu.

İhvan destekli Muhammed Mursi'nin seçimi kazanarak devlet başkanı olması durumunda bölgesel statükoyu devam ettirmeyi hedefleyen Körfez ülkelerinde büyük endişeye neden olmuştur. Bu bağlamda İhvan'ın bölge çapında siyasi dönüşümü tetikleyip İhvan'ı birçok ülkede iktidara taşıyabileceğinden kaygı duyan körfez

monarşilerinin Cemiyete yönelik politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden oldu. (Dihstehoff & Lohse, 2020)

Mısır'da İhvan'ın iktidar olması Körfez ülkelerini iki yönden endişelendirmektedir. Birincisi İhvan'ın devlet imkânlarını da kullanıp güçlenerek bölgede daha etkili bir siyasi aktör haline gelmesi diğeri ise Mursi'nin İran'a yönelik politikalarının geleneksel çizginin dışına çıkarak körfez güvenliğini tehlikeye atması endişesidir. 1979'dan bu yana gerçekleşen ilk resmi ziyaretin Mursi (Yorulmaz, 2014) tarafından gerçekleştirilmesi İran'ın Arap Baharı sürecine destek vererek İran karşıtı rejimlerin değişmesini hedeflediğini düşünen Suudi Arabistan'ı endişelendirmiştir.

Zafer konuşmasında birlik ve beraberlikten bahseden Mursi, Mısır'ın daha önce imzalamış olduğu bütün uluslararası anlaşmalara ve sözleşmelere sadık olduğunun altını çizmiş bu şekilde İhvan'la ilgili endişe duyan bölgesel ve küresel aktörlerin endişelerini gidermeye çalışmıştır. (al-Arabiyya, 2012). Mursi ilk yurt dışı gezisini Suudi Arabistan'a yaparak Suud'un ve Körfez ülkelerinin endişelerini gidermek, devrim ihracı içinde olmayacakları mesajını vermek istemiştir. 1979 Devrimi'nden bu yana alt seviyede devam eden İran-Mısır diplomatik ilişkilerinin, İhvan ile iktidarı ile artacağından endişe eden Körfez ülkelerinin kaygılarını gidermek isteyen Mursi'nin Körfez güvenliğinin kırmızıçizgi olarak altını çizmesi körfezin endişelerini dikkate aldığı gösterse de Körfez ülkelerini ikna edememiştir. (BBC, 2012: 11 Temmuz).

Mısır'da meydana gelebilecek siyasi istikrarsızlık sadece Mısır'da değil tüm Arap âleminde güç boşluğuna neden olmakta bu da demokrasi taleplerinin ve ayaklanma girişimlerinin tetiklenmesi anlamına gelmektedir. Nitekim bu kaotik ortamı fırsat bilen Bahreyn ve Yemen başta olmak üzere Suud'daki Şii nüfusu ayaklanma için cesaret almıştır. Bundan dolayıdır ki Mısır'da siyasi düzenin Körfez ülkeleri lehine sağlanması öncelik hedefler arasındadır. (Bruce, Brookings, 2013: 7 Temmuz) Mısır'ı önemli kılan diğeri bir husus ise Arap dünyasının en kalabalık ve en büyük askeri gücü olması hasebiyle İran'a karşı Körfez'i koruyacak güç olmasıdır. 1980'lerde Saddam'ın üstlendiği rolün benzeri bugün Mısır'a verilmiştir. Bilindiği üzere Saddam Hüseyin seksenlerde Körfez ülkeleri tarafından büyük kredilerle desteklenmiş ve İran'a karşı Körfez'in jandarması rolünü oynamıştır. Sisi'nin yaptığı açıklamalarda Körfezin güvenliğinin kırmızın çizgileri olduğunu vurgulamış ve Körfez, 'Mısır'ın ulusal güvenliğinin iç melesidir" diyerek kendisine verilen ekonomik ve siyasi desteğin karşılığını vermiştir. Ayrıca Mısır 2015 Suudi ve BAE çıkarları lehine İran'a karşı bölgede askeri bir güç oluşturacak Sünni Arap Gücü koalisyonuna katılarak desteğini sunmuştur. (Trager, The Washington Institute, 2017: 8 Mart)

Suud ve BAE'nin Sisi'ye destek vermesinin nedeni Körfezin Mısır'ın askeri gücüne olan ihtiyacıdır. Aynı şekilde ekonomik anlamda güçsüz olan Mısır'da Körfezin cömert yardımlarına ihtiyaç duymaktadır. Mısır, özellikle Suudiler ve Emirlikler için İran ile mücadele stratejisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Bölgede kendi kontrolü dışındaki gelişmelere şüpheyle yaklaşan Suud yönetimi İhvan'ın Körfez ülkelerindeki örgütlü yapısından ve ulus ötesi konumundan rahatsızlık olmaktadır. İhvan yönetiminin Mısır'da başarılı olması durumunda Arap dünyasındaki liderlik pozisyonunu geri almak istemesinden endişe duymaktadır. Her ne kadar Nasır'ın baskısından kaçan İhvan üyelerine ev sahipliği yapsa da ne Suud nede diğeri Körfez ülkeleri egemenliklerine zarar verecek imkânı İhvan'a vermemişlerdir.

Şöyle ki, Arap Baharının ilk günlerinde Suud Kralı Abdullah'ın Hüsnü Mübarek'e "Suudi Arabistan halkı ve hükümetinin Mısır hükümetinin ve kardeş Mısır halkının yanında olduğunu" (CNN, 2013: 7 Şubat) belirtmesi Körfez ülkelerinin yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira Suud yönetimi Mübarek devrildikten sonra İhvan iktidarına karşı bir denge unsuru olarak Selefilere desteklemesi bunun en açık göstergesidir. Esasında siyasi parti fikrine karşı çıkan ve bu anlamda sürekli bir şekilde İhvan'ı eleştiren Selefiler fikir değişikliğine giderek bu süreçte siyasi parti kurmuşlar ve seçimlerde hatırı sayılır bir oy almışlardır. İhvan'ı desteklemek adına Selefilere ciddi finansal yardım yapan Körfez ülkeleri, Selefilerin önemli bir propaganda aracı olan kendilerine özel uydu kanallarının kurulmasına da destek olmuşlardır. (Field ve Hamam, 2009). Suudi Arabistan'ın İhvan'a bu denli tepki göstermesinin altında hiç şüphesiz muhafazakâr Sünni doktrini temsil eden İhvan'ın Suudun resmi ideolojisi olan Vehhabilik ile uyuşmaması yatmaktadır. (Steinberg, 2014). Riyad yönetimi İhvan'ın siyasi olarak Suud rejimine karşı alternatif olarak güçlenmesini istememektedir.

Arap ülkeleri içinde lider konumda olan Mısır, jeopolitik konumu tarihsel mirası ile köklü bir geçmişe sahiptir. Bu yönüyle bölge ülkelerine siyasi ve kültürel anlamda etki etme potansiyeline sahip olan Mısır'da demokratik bir seçimle İslamcı bir yönetimin iktidarı ele alması bütün Arap ülkelerini bu yönde bir değişime zorlama ihtimalini içinde barındırmaktadır.

Mısır'da İhvan'ın başarısı Suud dâhil Körfez bölgesindeki monarşilerin dönüşümünde öncü rol oynayacaktı. Birçok ülkede örgütlü teşkilatları olan İhvan'ın bu güçlü organizasyon kabiliyeti Ürdün kralı 2. Abdullah tarafından "İhvan Hilali" (maannews, 2013: 13 Temmuz) şeklinde adlandırılan yeni bir süreci beraberinde getirmiştir. Fas'ta iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, Yemen siyasetinde etkili İslah Partisi ve Libya'da İhvan'la aynı düşünceye sahip siyasetçilerin etkili olmaya başlaması, Tunus'ta Nahda partisinin başarısının bu endişeleri güçlendirdiğini söyleyebiliriz.

Mısır gibi bölgesel ve küresel sistem için kritik bir öneme sahip bölgede siyasi ve kültürel ağırlığı olan bir ülkede iktidar değişikliği ile batı merkezli dünya sisteminin dışına çıkması küresel aktörler için beklenmedik sonuçlar doğurabilirdi. Özellikle Mısır'ın dünya deniz ticaretinde stratejik bir rolü olan Süveyş kanalına sahip olması, İsrail'le komşu olması Mısır'ı ayrıca önemli kılmaktadır. İsrail-Filistin sorunun çözümünde kritik oyunculardan biri olan Mısır, Filistin'in dünyaya açılan kapısı olması hasebiyle jeostratejik açıdan da önem taşımaktadır. (Koçak, 2013: 12) Libya, Sudan gibi Amerika karşıtı rejimlerle sınırı olmasından dolayı Mısır ABD için ayrı bir önem taşımaktadır.

Nitekim bu sebeptendir ki Tunus'ta başlayan Arap Baharı sürecine küresel ve bölgesel aktörlerin ihtiyatlı yaklaştığı görülmektedir. Mısır yönetiminin devam etmesi başta İsrail olmak üzere birçok bölge ülkesi açısından hayati önem arz etmektedir. İsrail'i endişelendiren en önemli konu Mısır'da iktidara gelecek İslamcı bir yönetimin Mısır'ın Gazze politikalarını değiştirerek olmasıdır. Bugün İsrail'in Gazze'de uyguladığı katliamlara ve sürgün politikalarına Mısır'ın sessiz kalması bunun kanıtı niteliğindedir.

Arap Baharı ile başlayan süreçte BAE başta olmak üzere Körfez ülkeleri İhvan'ın iktidar olmasını demokratik yollarla önlemeye çalışmış Mursi'nin karşısındaki aday Ahmet Şefik'i desteklemiştir. Mursi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonrada iktidardan düşürülmesi için çaba sarf etmişlerdir. BAE, 30 Haziran 2013'te gösteri yapma

çağrısında bulunan Temerrud Hareketi benzeri karşı devrim hareketlerini Mursi iktidardan indirilinceye kadar desteklemiştir. (Hearst, Middle East Eye, 2017: 3 Haziran)

Özellikle Mısır konusunda BAE ve Suudi Arabistan aynı zeminde buluşan BAE ve Suudi Arabistan sahip olduğu ekonomik gücü bölgede stotükonun devamı ve kendi isteği doğrultusunda dizayn edilmesinde kullanmaktadır. BAE ve Suud, Mısırdaki gerçekleşen darbe sonrası bozulan Mısır ekonomisini ve Sisi rejimini ayakta tutmak ve yönetime siyasi mali açıdan destek olmak için yaklaşık 14 milyar dolarlık paket açıklamıştır. Darbe sonrasında üç Körfez ülkesinin (BAE, Suud ve Kuveyt) Mısır'a yaptığı yardım Sisinin İMF 'de alacağı yardımın neredeyse üç katına ulaşmıştır BEA, yaptığı yardımları Mısır ordusu üzerinden yaparak en büyük güvenlik tehdidi olarak gördüğü İslami hareketleri ordu eliyle tasfiye etmek istemektedir. (Noonpost, 2015:25 Haziran) BAE, 25 Ocak sonrasında yönetimi geçici olarak ele alan Askeri Konsey vasıtasıyla Hüsnü Mübareğin yargılanmasını engellemek içinde büyük çaba sarf etmiştir. (almisriyyun, 2015: 10 Aralık)

BAE ve Suud destekli Temmuz darbesiyle Mursi iktidarı düşürülmüş İhvan'da terör örgütleri listesine alınarak yasaklanmıştır. Bu tarihten itibaren Mısır Katar'ın yürüngesinden çıkararak darbenin dış desteğini sağlayan Suud-BAE eksenine kaymıştır. Önce Katar'ın büyükelçisi arından da Kasım ayında Türkiye'nin Kahire büyükelçisi persona non grata (istanmeyen adam) ilan edilerek sınır dışı edilmiştir. (Farouk, 2014:12-13)

Mübarek sonrası dönem ülke ekonomisinin derinden sarsıldığı yerli ve yabancı sermayenin ülkeyi terk etmeye başladığı, kişi başı milli gelirin 7,6 (Şernubi, Ahram, 2011:5 Ocak) dolar seviyelerine gerilediği bir enkazı devralan Mursi'nin ülkenin içinde bulunduğu derin ekonomik problemleri kısa sürede çözüme kavuşturma imkânı olmamıştır. Türkiye, Katar ve Libya gibi ülkelerden gelen dış yardımlar Mısır ekonomisinin bir süre yolunda gitmesini sağlasa (alarabiyya, 2012: 11 Ağustos) da özellik dış borçlanmanın ülke içi yatırıma yönelik değil de refah dağıtım şeklinde kullanılması ekonominin daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Bu durum, Mursi'ye karşı gösterilerin oluşmasında, manipüle edilen halkın meydanları tekrar doldurmasında etkili olmuştur. O dönemde hatırlanacağı üzere özellikle eski rejim yanlıların benzin istasyonlarındaki kuyruklar, tüp gaz sıkıntıları ve sürekli meydana gelen elektrik ve su kesintileri halkı rahatsız eden en önemli sorunlar olmuştur.

Mursi döneminde hayatı olumsuz yönde etkileyen elektrik kesintilerinin ve akaryakıt kuyruklarının darbenin ardından bitmesi, asayiş görevlerini yerine getirmeyerek kaos havası oluşmasına katkıda bulunan güvenlik güçlerinin görevlerine geri dönmesi gibi olumlu gelişmeler Mursi yönetiminin altını oymak için yapılmış olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir.

Körfez-Mısır arasındaki ilişkinin bir başka boyutu da bu ülkelerde bulunan hatırı sayılır Mısırlı iş gücüdür. Sadece finansal yatırımlar bazında değil işgücü anlamında da Körfez-Mısır ilişkileri büyük oranda karşılıklı bağımlılık durumdadırlar.(Farouk, 2014:15) Körfez ülkeleri 2013 Temmuz darbesinden itibaren yaptığı, yaklaşık 20 milyar doları bulan finansal yardımlarla Sisi'ye 2014 ve 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasında önemli ölçüde yardımcı olmuştur.(Katzman, 2018: 25 Ekim)Bu yardımların temelinde yukarıda da ifade edildiği gibi demokratik ve parlamenter sistemi benimsemiş olan ve Körfez monarşileri için sürekli bir tehdit unsuru olan

İhvan'ın tamamen devre dışı bırakılmasıdır. Ayrıca Mısır Gazze, Sudan ve Somali gibi kriz bölgelerinde Körfez ile birlikte hareket ederek Katar-Türkiye ittifakının etkisini kırmaya çalışmaktadır.

BAE ile birlikte İhvan konusunda oldukça sert bir tutum takınan Riyad yönetimi bölgesel risklerin artmasından dolayı İhvan'a destek veren bütün aktörlere mesafe koyduğu görülmektedir. Bu bağlamda Katar'ın Mursi yönetimine destek vermesi ve el-Jazeera'nin bu çerçevede yayınlar yapması BAE ve Suudi Arabistan'ın Katar'a karşı pozisyon almasına neden olmuştur. İlerleyen dönemde Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Mısır, 5 Haziran 2017'de "terör gruplarını desteklediği" ve İran ile yakın ilişkiler kurduğu gerekçesiyle Katar ile tüm diplomatik ilişkilerini kesmiş ve bu ülkeye ekonomik ambargo uygulanmasına kadar gitmiştir.

Sonuç

Arap dünyasının en eski, en etkili ve en büyük İslam'î eğilimli bir toplumsal hareketi olan İhvan iktidarının bölge ülkelerinde değişikliklere yol açma potansiyelinin yüksek olması beraberinde bölgesel ve küresel direnç noktalarını harekete geçirmiştir. Mübarek rejiminin devrilmesinin ardından girdiği ilk seçimde Cumhurbaşkanı seçilmeyi başaran Mursi bir yıl gibi kısa bir süre içinde kendi atadığı genelkurmay başkanı tarafından devrilmiştir. Hiç şüphesiz ki bu şekilde bir sonla karşılaşılmasında küresel ve bölgesel aktörler kadar Mursi'nin aldığı kararlar ve iç politik gelişmelerinde payı büyüktür.

Mısır'da iktidara gelen İslamcı bir yönetimin Türkiye gibi stratejik ülkelerle yapacağı ortaklıkların Ortadoğu'daki müesses düzeni derinden etkilemesi muhtemeldir. Tüm Arap ülkelerini başarılı bir İhvan iktidarı sonrasında ülkelerinde benzer değişim taleplerinin meydana gelmesi ihtimali endişelendirmektedir. Mursi'nin yönetimi esnasında yapmış olduğu stratejik dış ziyaretler vermiş olduğu mesajlar özellikle Gazze konusundaki ifadeleri küresel ve bölgesel aktörleri rahatsız etmiştir. Bunun sebebi Mısır'ın diğer Arap ülkelerini etkileyebilme potansiyeline sahip olmasıdır.

Mısır gibi küresel ve bölgesel aktörler için stratejik öneme sahip bir ülkenin farklı hedefleri ve müesses uluslararası sisteme alternatif söylemleri olan siyasal İslamcı iktidarın eline geçmesi maliyeti yüksek sonuçlar doğurabilirdi. İhvan'ın bu süreçte yaptığı stratejik hataların başında Cumhurbaşkanlığına aday çıkarmaları olmuştur. İhvan devrimin ilk günlerinde yaptıkları açıklamalara sadık kalıp Cumhurbaşkanlığına aday çıkarmayıp devrim paydaşları ile birlikte ortak bir aday ile seçimlere katılmış olsaydı gerek iç dinamikleri gerekse uluslararası aktörleri bu kadar rahatsız etmeyebilirdi. Nitekim gerek Şura meclisini gerekse Halk meclisiyle birlikte Cumhurbaşkanlığına kontrol altına almış siyasal İslamcı kadroların birtakım çevreleri rahatsız edeceği açıktı. Bu sebeptendir ki Mursi seçilmesinin ardından eski sistemi temsil eden Ordu ve Yargı mensuplarının direnci ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun sonucu olarak ta ülkede siyasi istikrarsızlık ve ekonomik bunalımlar baş göstermiştir.

Mursi'nin ülke içindeki ekonomik ve sosyal problemleri çözümlenmeden Ortadoğu'da liderlik yarışına girmesi küresel ve bölgesel aktörleri rahatsız etmiştir. İsrail'in güvenliğini ve bölgesel çıkarlarını önceleyen ABD, Mısır'ın kendi kontrolünde bir ülke olarak kalmasını istemektedir. Bu sebeple Batı uzun yıllar Mübarek'in anti demokratik uygulamalarını görmezden gelmiştir. Küresel aktörler için önemli olan rejimin ne olduğu değil kendilerine hizmet edip etmemesidir. Kendi çıkarlarına hizmet eden anti

demokratik rejimi İslamcılarının yönettiği demokratik bir rejime tercih edebildikleri açık bir şekilde görülmüştür.

Sonuç olarak başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinin İhvan'ı rejimleri için tehdit olarak algılamalarından dolayı güçlenmesinin önüne geçmek istemektedir. Bölge ülkelerinin siyasal sisteminin merkezinde yer alan monarşi yönetim anlayışı İhvan'ı sürekli olarak bir tehdit olarak görmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede Suud ve BEA İhvan'ı terör örgütü ilan ederek marjinalize etmiş ve ortadan kaldırılması için büyük bir kampanya başlatmıştır.

Mısır'ın bundan sonraki süreçte Körfez ülkeleri ile ilişkilerinin İhvan'ın baskı altında tutulması ekseninde devam edeceği yönündedir. Çünkü İhvan'ın bölgede siyasi varlığı Körfez ülkelerini ve Arap dünyasındaki monarşileri tehdit eder niteliktedir. Bunun karşılığında Körfezin kendi blokları içerisindeki Mısır'daki rejimi desteklemeye devam etmesi muhtemeldir. Bu döngünün zaten kötü olan Mısır ekonomisinin daha kötüye gitmesi durumunda kırılma ihtimali yüksektir. Dışardan gelen desteklerle çok büyük bir nüfusa sahip Mısır ekonomisinin düzelmesi mümkün görünmemektedir. Körfezden gelen destekler ülkeyi rant devletine dönüştürmekte ki bu sürdürülebilir bir durum değildir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>* Bu makale, Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "....." adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.</p> <p>* Bu çalışma ... danışmanlığında ... tarihinde sunduğumuz/tamamladığımız ... başlıklı yüksek lisans/doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.</p> <p><i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm</i></p>

	<i>çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> *(... Üniversitesi Rektörlüğü, Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının xx.xx.2023 Tarih , x Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "...", orally delivered at the Symposium.... * This article is extracted from my master thesis/doctorate dissertation entitled "...", supervised by ... (Master's Thesis/Ph.D. Dissertation, ... University, City/State, Year). <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> * (... University Rectorate, Ethics Committee Decision was taken with the decision dated xx.xx.2023, numbered x of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30)

Kaynakça

Abukhalil, A. (2004). *The Battle for Saudi Arabia: Royalty, Fundamentalism, and Global Power*. Seven Story Press.

Abu el- Feth, A. (1965). *Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır*. (çev. Nusret Kuruoğlu). İstanbul: Rek-tur Kitap Servisi.

Allam, M.Ş. (2012, 20 Haziran). el-İntihabat Riasiyye Kiraatun fi İtticâhât ve'd-Delalat et-Tasvît. *almasryalyoum*. <http://www.almasryalyoum.com>

al-Arabiyya, (2012, 24 Haziran). *evvelu Hitâb lir-Reisi'l-Masri'l-Müntehab Muhammed Mursi* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=pzs7R3lUeUQ>

al-Arabiyya, Emir-u Katar Yed'umu Misr bi-Milyari Dolar, 11.08.2012, <http://www.alarabiya.net> E.T. (03.12.2023)

al-Mısriyyun, el-İmârât verâu adem-i muhâkemeti Mübarak, 20.12.2015, <https://almesryoon.com/>, E.T. (05.07.2016)

al-Jazeera, İktisad-i Masr fi ahdi Mursi, 27.06.2013, <http://www.aljazeera.net>, E.T.(17.04.2022)

al-'Utaybiyi, A.B.B. (2011). *"Ikhwan al-Muslimeen fi al-Khaleej"* Dubai: Markaz al-Mesbar .

al-Rasheed, M. (2013, 4 Temmuz). Saudi Arabia Pleased With Morsi's Fall. al-monitor. <https://www.al-monitor.com/>

Bruce. R. (2013, 7 Temmuz). Saudi Arabia Cheers the Coup in Egypt. Brookings, <https://www.brookings.edu/articles/saudi-arabia-cheers-the-coup-in-egypt/>

BBC Arabic, Reis Misri Mübahaset fi's-Suudiyye fi Evveli Ziyaretili'l-Hariciyye, 11 07.2012, <http://www.bbc.com/arabic/middleeast>, E.T.(16.03.2023)

BBC Arabic, el-Lecnetü'l-'Ulya lil-İntihabat Tu'linu Fevzî Muhammed Mursi bi-Riaseti Misr, 24.06.2012, <https://www.bbc.com/arabic/middleeast>, E.T.(01.02.2024)

Bölme. S. vd. (2011). "25 Ocak'tan Yeni Anayasaya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi", SETA, Rapor No: 2, 22.

Copeland, M. (1995). *Devletler Oyunu Bir CIA Ajanının Anıları*. İstanbul: Nehir.

Chomsky. N. (2017, 10 Ocak). li hâzihî'l-esbâb Tu'adî'l-İmârât lir-Reis Mursi. al-Asr. <http://alasn.me/articles/view/13926>

CNN Arabic, Âhil es-Suudi Yed'umu Mübarek, 07.02.2013. <http://archive.arabic.cnn.com/>, (12.04.2020)

Danahar, P. (2013). *The New Middle East: The World After the Arap Spring*, New York: Bloomsbury.

Dihstehoff, J., ve Lohse, A. (2020). Bir Düzen Faktörü Olarak Siyasal İslam? "Arap Baharından Bu Yana Orta Doğu'da Bölgesel Düzenin Yeniden Yapılandırılması. P.O. Amour Macmillan (Ed.), *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East* içinde. Cham: Palgrave Macmillan. 29-59.

- el-Benna, H. (2023, 12 Haziran). et-Terbiyyetü's-siyâsiyye 'inde'l-Îmâm Hasan el-Bennâ. *İkhwanwiki*. <https://www.ikhwanwiki.com>
- el-Gamal. R. – Maclean. W. (2013, 17 Şubat). Analysis: Rise Of Islamists Frays Strategic UAE-Egyptian Relations. *Reuters*. <http://www.reuters.com>
- el-Bennâ. H. (2012). *Müzekkirâtü'd-da'vâ ve'd-dâ'iyeye*, Kahire: Mektebetü'l-Afâk.
- Erboğa, A. (2016). Arap Baharı Sonrası Körfez Güvenliği ve Savunmacı Aktivizm, SETA, 154/7.
- Farouk, Y.(2014). 'More than Money:Post-Mubarak Egypt, Saudi Arabia, and the Gulf, Gulf Research Center, 12-13.
- Fandy, M. (2007). (Un) civil War of Words: Media and Politics in the Arab World. London: Praeger.
- Field. N. ve Hamam. A. (2009). Salafi satellite TV in Egypt", *Arab Media and Society*, arabmediasociety. www.arabmediasociety.com
- Ganim, İ. B. (2012). *Hasan el-Bennâ'nın Siyasi Düşüncesi*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- Gannuşı, R. (1987). *İslami Yöneliş*, İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Gause, G. F. (2011). Saudi Arabia in The New Middle East. Council of Foreign Relations. Special Report 63. New York.
- Goodarzi, J. M. (2009). Syriaand Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East. London: I.B. Tauris.
- Hakala, P. (2012, 15 Kasım). Opposition in the United Arab Emirates, *europarl.europa*. <https://www.europarl.europa.eu>
- Haykel, B. (2011). Al-Qa'ida and Shiism. Assaf Moghadam ve Brian Fishman (ed.), *Fault Lines in Global Jihad: Organizational*, New York: Routledge.
- Hearst David, "The Emirati Plan for Ruling Egypt", *Middle East Eye*, http://www.middleeasteye.net/fr/news/exclusive-emiratiplan-ruling-egypt_2084590756
- Lia, B.(2012). *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- Lefevre, R. (2013). *Ashes of Hama*, New York: Oxford University of Press.
- Merzuki. M. (2016, 22 Ocak). el-Îmârât 'avdeti's-Severât ve Teemmulâtu'l-İnkılâbât. *Fransa* 24.
- Mitchell, R. (1977). *el-İhvân el-Muslimûn*, Kahire: Medbuli Yayınevi.
- Katzman, K.(2018). "The United Arab Emirates (UAE): Issues for U.S. Policy, Congressional Research Service
- Koçak. K.A. (2013). Mısır Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri. *Yasama Dergisi*, (23), 12.
- Kirkpatrick, D. D. (2014, 7 March). Saudis Put Terrorist Label on Muslim Brotherhood. *New York Times*. www.nytimes.com

Maannews, Mâzâ Kâle Melik Ürdün an Mursi, 13.07.2013, <http://www.maannews.net> (13.06.2019)

Mesut, M. (2013, 6 Ocak). Siyaset el-İktisadiyye fi Misr: Şuubiyye em İslahat?, Nama lil-Buhus ved-Dirasat, <http://nama-center.com/ActivitieDatials.aspx?id=180>

Murphy, C. (2014, 21 April). The Saudi-Brotherhood divide. Pulitzer Center. www.pulitzercenter.org

Nakiydan, M. (2011). *el-İhvanu'l Muslimun fi'l İmarât, el-İhvanu'l Muslimun ves'Selefiyyun fi'l Halic*, Merkezü'l- Misbar li'd-dirâsâti ve'l-Buhûs, <https://www.almesbar.net>

Nonpost, İşkâlî'd-De'am el-İmârâti li-Misr, 25.06.2015, <https://www.noonpost.com/> E.T. (03.05.2016)

Quist, B. W. ve Drake, D. F. (2005). *Winning the War on Terror: A Triumph of American Values*. New York: Universe Press.

Rantisi, M. ve Kekilli, E. (2017). Birleşik Arap Emirliklerinin Dış Politikası, SETA, 208/13

Sâlih. E. (2012, 18 Şubat). el-İhsâ: İrtifau Muaddeli'l-Batâle. *almasryalyoum*, <http://www.almasryalyoum.com>

Samir Salama, "Shaikh Abdullah slams Muslim Brotherhood", *Gulf News*, 8 Ekim 2012.

Selâme. A. (2011, 10 Nisan). Asru's-Severât Arabiyye, el-Esbâb ve't-Tedâğiyât. *ahewar*. <http://www.ahewar.org>

Semin. A. (2012, 27 Aralık). Mısır'daki Olayların Işığında Anayasa Referandumunu. BİLGESAM. <http://www.bilgesam.org>

Simons, G. (1998). *Saudi Arabia: The Shape of a Client Feudalism*. London: Palgrave Macmillan.

Sunuyama, S. (2007). *Syrian and Saudi Arabia: Collaboration and Conflicts in the Oil Era*. London: I.B.Tauris.

Springborg, R. (1989). *Mubarak's Egypt: Fragmentation of the Political Order*, Boulder: Westview Press.

Steinberg, G. (2014, 14 March). The Gulf States and Muslim Brotherhood. *Pomeps*. www.pomeps.org

Şernubi. N. (2011, 5 Ocak). 2748 dolar Seneviyyen Mutevassit Dahli'l-Ferdi fi Misr. *Ahram*. <http://www.ahram.org>

Telci, N.İ. ve Rakipoğu, M. (2018). Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası:1932-2016, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13/1, 137-168.

Trager. E. (2017, 8 Mart). Sisi's Domesticated Foreign Policy, The Washington Institute, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/sisis-domesticated-foreign-policy>

Toumi, H.(2013, 13 Nisan). Muslim Brotherhood in the Gulf. *Zawya*. <https://www.zawya.com/>

Torabi, G. (2012). Arab Revolutions and Iran's Security. *Discourse: An Iranian Quartely*, 10(1-2), 97-117.

- Türkmen, V. (2013, 11 Şubat). Devrim Sonrası Mısır. *ORSAM*. <http://www.orsam.org.tr>
- Yorulmaz, S. (2014, 7 Nisan). Mısır İnan İlişkilerinin Mısır Açısından Değerlendirilmesi, *ORSAM*, Ankara, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4382>
- Wikipedia, Mısır Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, <http://ar.wikipedia.org/wiki>